ORIGINEA CONDIȚIONAL-OPTATIVULUI ROMÂNESC ÎN CONCEPȚIA LUI ALEXANDRU PHILIPPIDE*

CARMEN-GABRIELA PAMFIL**, ELENA TAMBA**

1. Lucrarea de faţă constituie un fragment dintr-un studiu amplu, în curs de elaborare, care tratează monografic evoluția latinescului popular **volēre* (= clas. *volo*, *velle*, *volui*) pe terenul limbii române. În acest studiu sunt valorificate rezultatele cercetărilor întreprinse, în vederea redactării articolului *vrea* din *Dicționarul limbii române* al Academiei, de Carmen-Gabriela Pamfil, Ioan Oprea şi Elena Dănilă (antrenată în etapa de finalizare). În analiza faptelor de limbă, atât în *Dicționarul limbii române* (DLR 2005), cât, mai ales, în studiul pomenit, autoarele urmează concepția lui A. Philippide, adoptată ulterior şi de alți lingvişti, în special, de reprezentanții Şcolii lingvistice ieşene.

2. Vă propunem câteva succinte observații preliminare, numai aparent colaterale, menite să clarifice o primă şi importantă problemă.

Perspectiva istorică a cercetării a făcut posibilă, mai întâi, abandonarea unei prejudecăți (credem noi), cultivate în secolul trecut (începând cu L. Şăineanu), constând în ideea că româna ar avea două verbe cu exact acelaşi semantism: unul, *vrea* < lat. pop. **volēre*, şi altul, *voi* < sl. *voliti*[1].

Simpla prezentare a paradigmei verbului românesc *vrea* la indicativ prezent, atestată în textele vechi româneşti[2], înlesneşte înțelegerea faptului că respectivele forme provin din evoluția fonetică a lat. **volēre* şi nu presupun o filiație dintr-un sl. *voliti*.

---

* Acest articol a apărut anterior în „Philologica Jassyensia", anul V, nr. 1 (9), 2009, p. 69–77.

** Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide" al Academiei Române, Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

[1] De-a lungul vremii au fost propuse şi unele soluții etimologice de compromis. Aşa, de pildă, în DEX şi în MDA, verbele *vrea* şi *voi* constituie două articole separate, deşi a fost adoptată etimologia lui I.-A. Candrea, care însă nu tratează separat cele două verbe (vezi CADE, s.v. *vrea*).

[2] Am extras din DLR 2005, s.v. *vrea*, câteva contexte în care se regăsesc formele vechi de indicativ prezent: (pers. 1 sg.) *Giudeţu eu acelora nu voiu se fiu.* COD. VOR.[2] 1[r]/7; (pers. 2 sg.) *Hie ţie cum veri.* VARLAAM, C. 250. *Tu vei să te botez eu?* ANTIM, O. 67; (pers. 3 sg.) *Va împăratul cu ochii să privească.* M. COSTIN, O. 297. *Nebuneşte Dumnezeu norodul pre carele va să-l piarză.* C. CANTACUZINO, CM I, 63; (pers. 1 pl.) *Altora să fim şi noi, cum văm alții către noi să fie.* CORESI, EV. 340. *Noi vom să ştim şi să fim de faţă.* BUDAI-DELEANU, Ţ. 386; (pers. 2 pl.) *Veți în toată vremea să zvârliți în vânt?* (a. 1693). FN 17; (pers. 3 pl.) *Răsipeşte limbile celea ce vor războaiele.* BIBLIA (1688), 402[2]/55.

ALIL, t. LV, 2016, Bucureşti, p. 23–32

BDD-A26934 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 08:58:51 UTC)

Iată cum explica Philippide studenților săi devenirea formelor vechi *voĭŭ*, *vei*, *va*, *vom*, *veți*, *vor*:

Tabelul 1

pers. 1 sg.	*Voĭŭ*	< lat. **voleo* (> **volĭo*)
pers. 2 sg.	*veĭ* (înv. *verĭ*)	< lat. **velis*
pers. 3 sg.	*va* (> *a*, *o*)	< lat. *volet* (sau, poate, **volit*)
pers. 1 pl.	*vom* (înv. *văm*, *vem*)	< lat. *volumus* (probabil prin **vorm*)
pers. 2 pl.	*Veți*	< **velitis* sau format prin analogia pers. 2 sg.: *vei – veți* [cf. *bei – beți*]
pers. 3 pl.	*Vor*	< lat. *volunt*[3]

Pentru că formele vechi, etimologice: *voi*, *vei*, *va*, *vom*, *veți*, *vor*, urmate de infinitivul scurt al verbului de conjugat, s-au specializat în morfeme de viitor (*voi cânta*, *vei cânta*, *va cânta* etc.), s-au creat alte forme la indicativ prezent, după formele etimologice ale imperfectului şi ale perfectului indicativ:

Tabelul 2

pers. 1 sg.	*vreaŭ*	Prin analogia ↗	imperfectului etimologic: *vrea(m)* < lat. *volebam*;
pers. 2 sg.	*vreĭ*		
pers. 3 sg.	*vrea*		
pers. 1 pl.	*vrem*[4]	↘	perfectului etimologic: *vrui* < lat. *volui*
pers. 2 pl.	*vreți*[5]		
pers. 3 pl.	*vrea(ŭ)*		

Cât priveşte formele *voiesc*, *voieşti*, *voieşte*, *voim*, *voiți*, *vor*, ele nu aparțin unui verb autonom *voi* (< sl. *voliti*)[6], precum indică majoritatea dicționarelor româneşti (excepție fac cele elaborate la Iaşi, în ultimele decenii) şi nici unui *voi*, ca derivat regresiv al lui *voie* (v. DEX, MDA). Considerăm că *voi* reprezintă o variantă analogică a verbului *vrea*, refăcută, spre sfârşitul secolului al XVII-lea – căci abia atunci apar formele *voiesc*, *voieşti*, *voieşte* etc. –, după formele vechi, etimologice, de indicativ prezent: *voi*, *vei*, *va* etc., specializate, cum am spus, în morfeme de viitor, şi după formele mai noi, de astă dată analogice, de imperfect: *voiam*, *voiai*, *voia* etc., create, cum vom arăta mai departe, ca urmare a specializării vechilor forme etimologice: *vrea(m)*, *vreai*, *vrea*, *vream*, *vreați*, *vrea(u)*, urmate de infinitivul scurt al verbului de conjugat, în morfeme de condițional-optativ.

Cealaltă variantă, *vroi*, a rezultat ulterior, prin contaminare între *vrea* şi *voi*.

[3] Evident, am simplificat lucrurile; încă din secolul al XVI-lea se întâlnesc şi forme analogice, de tipul *vreau*, *vrei*, *vrea* etc., alături de cele prezentate, etimologice (adică rezultate prin transformări fonetice). Un tablou complet al acestor forme se află în Philippide 2011: 482–483 (cap. *Istoria formelor româneşti*), Philippide 1928: 201–202 şi în DLR 2005, s.v. *vrea*, paragraful dedicat formelor flexionare.

[4] Philippide dă ca probabil şi lat. **volemus*.

[5] Philippide dă ca probabil şi lat. **voletis*.

[6] Nu este exclus însă ca sl. *voliti* să fi întărit vechea formă de origine latină *voĭŭ*.

BDD-A26934 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 08:58:51 UTC)

3. Se ştie că încă din latina populară au apărut forme perifrastice de conjugare (de tipul *habeo cantare*), care au luat locul, pe teren romanic, viitorului clasic (*cantabo*). Se mai ştie că în latină nu exista un aşa-numit mod condiţional; modul conjunctiv (sau subjonctiv) făcea şi serviciile condiționalului, atunci când exprima eventualul şi irealul (vezi Ivănescu 1980: 58).

Limbile romanice şi-au creat noi forme, analitice, pentru a exprima viitorul şi condiționalul. Despre afinitățile dintre viitorul şi condiționalul romanic, atât sub aspectul structurii, cât şi al semantismului, s-a vorbit mereu[7], începând din secolul al XIX-lea. Şi Philippide constatase faptul că „este o corelație în toate limbile romanice între forma futurului şi a optativului, în acel sens că acelaşi verb se izolează alături cu infinitivul şi colo şi dincolo [...]. În celelalte limbi romanice, verbul care se izolează este *habeo* pentru viitor, *habebam* pentru optativ. În română, *volo* de la viitor cere oarecum un *volebam* pentru optativ" (Philippide 2011: 527)[8]. În cazul acesta, discuția despre originea celor două forme verbale devine inseparabilă: „Pentru a discuta cineva asupra originii viitorului românesc – insista Philippide –, nu trebuie să-l ia în considerare izolat, ci în legătură cu congenerul său, cu aşa-numitul *optativ* ori *condițional*" (Philippide 1928: 602).

Rezumând, limbile romanice dispun de două posibilități de formare a viitorului şi condiționalului (cu *habēre*, în Occident, şi cu *volēre*, în română). G. Ivănescu preciza: „acolo unde s-a recurs la un procedeu, nu se mai recurge la celălalt" (Ivănescu 1980: 155).

În timp ce este unanim recunoscut faptul că auxiliarul cu care se formează viitorul românesc descinde din lat. **volēre*, etimonul verbului *vrea*, în legătură cu originea auxiliarului condițional-optativului românesc nu s-a realizat un consens în lumea romaniştilor, pentru mulți specialişti, chiar actuali (vezi Zamfir 2007: 321), chestiunea rămânând tot o „enigmă a morfologiei române", cum fusese considerată de Ov. Densusianu (1997: 502), în prima jumătate a secolului trecut. Dar dacă pentru cercetătorii care ignoră ipoteza susținută de Philippide (aşa-numita teorie **volēre*), analiza, practic, se blochează, iar problema rămâne definitiv insolubilă, pentru adepții respectivei teorii, demersul cunoaşterii poate fi continuat, cu completări şi emendări care se constituie în noi puncte de sprijin. Desigur, partizanii teoriei *habēre* vor supralicita, pe drept cuvânt, vulnerabilitatea explicației lui *-ş* din *aş* (< *vreaş* < *volebam* + *sic*), dată de Philippide cu mai bine de o sută de ani în urmă. Probabil că, cu oricât de multă informație, imaginație şi rigoare se vor judeca şi rejudeca lucrurile, nu se vor găsi niciodată suficiente argumente pentru a explica deplin şi convingător, sub toate aspectele, această etimologie. Majoritatea punctelor de vedere formulate de savantul ieşean se dovedesc însă valide şi coerente.

Aşadar, urmându-i pe Philippide şi pe Ivănescu, susținem că forme ale aceluiaşi verb, *vrea* (< lat. **volēre*), la timpuri diferite ale indicativului – anume la

[7] Pentru G. Guillaume, de pildă, condiționalul nu este un mod verbal, ci un timp, un *viitor ipotetic* al indicativului (apud Frâncu 1984: 43). Vezi şi Grevisse 1980: 847.

[8] Vezi şi Philippide 1888: 106, Philippide 1894: 69–70, Philippide 1928: 202.

BDD-A26934 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 08:58:51 UTC)

prezent (*voi*, *vei*, *va*, *vom*, *veți*, *vor*, prezentate în Tabelul 1) şi la imperfect, prezentate în tabelul următor:

Tabelul 3

pers. 1 sg.	*vrĕá(m)*	< lat. *volebam* (cu *-m* analogic, după pers. 1 pl.)
pers. 2 sg.	*vrĕáĭ*	< lat. *volebas* (cu *i* analogic)
pers. 3 sg.	*vrĕá*	< lat. *volebat*
pers. 1 pl.	*vrĕám*	< lat. *volebamus*
pers. 2 pl.	*vrĕáțĭ*	< lat. *volebatis*
pers. 3 pl.	*vrĕá(ŭ)*	< lat. *volebant* (cu *u* analogic)[9],

cu schimbările fonetice din care au rezultat în final morfemele specializate: *aş*, *ai*, *ar*, *am*, *ați*, *ar* –, aşadar forme ale aceluiaşi verb fac serviciul de auxiliar al viitorului, respectiv al condițional-optativului în limba română.

În limbile romanice occidentale, acelaşi lucru se petrece cu latinescul *habeo* pentru viitor şi *habebam* pentru condițional: viitorul, format cu prezentul lui *avoir* postpus, condiționalul, format cu imperfectul lui *avoir*; acelaşi procedeu în italiană, spaniolă, portugheză şi alte limbi romanice. Formele auxiliarului *avoir*, *avere* etc. sunt, firește, rezultate în urma unor schimbări fonetice:

Tabelul 4

	Viitor	Condițional
Franceză	*(j')aimer-**ai***	*aimer-**ais***
	*(tu)aimer-**as***	*aimer-**ais***
	*(il, elle) aimer-**a***	*aimer-**ait***
	*(nous) aimer-**ons***	*aimer-**ions***
	*(vous) aimer-**ez***	*aimer-**iez***
	*(ils) aimer-**ont***	*aimer-**aient***
Italiană	*(io) amer-**ò***	*amer-**ei***
	*(tu) amer-**ai***	*amer-**esti***
	*(egli, ella) amer-**à***	*amer-**ebbe***
	*(noi) amer-**emo***	*amer-**emmo***
	*(voi) amer-**ete***	*amer-**este***
	*(essi) amer-**anno***	*amer-**ebbero***
Spaniolă	*amar-**é***	*amar-**ía***
	*amar-**ás***	*amar-**ías***
	*amar-**á***	*amar-**ía***
	*amar-**emos***	*amar-**íamos***
	*amar-**éis***	*amar-**íais***
	*amar-**án***	*amar-**ían***
Portugheză	*(eu) amar-**ei***	*amar-**ia***
	*(tu) amar-**ás***	*amar-**ias***
	*(ele, ela) amar-**á***	*amar-**ia***
	*(nós) amar-**emos***	*amar-**íamos***
	*(vós) amar-**eis***	*amar-**íeis***
	*(eles, elas) amar-**ão***	*amar-**iam***

[9] Tabelul a fost extras din Philippide 2011: 483. Cf. Philippide 1928: 202.

BDD-A26934 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 08:58:51 UTC)

Lui Philippide nu-i scăpa din vedere faptul că formele dacoromâneşti de condiţional: *aş*, *ai*, *ar*, *am*, *aţi*, *ar* par derivate mai degrabă din prezentul lui *habēre*: *am*, *ai*, *are*, *am*, *aţi*, *au*; dar – aprecia savantul ieşean – „formele verbului *volo* sunt mai îndepărtate, [numai] în aparenţă" (Philippide ms.: 87). Considerente de tot felul îl îndreptăţeau să caute prototipul auxiliarului condiţionalului românesc în latinescul **volēre* şi să conchidă că „asemănarea [formală] cu *habeo* ar putea fi, deci, numai întâmplătoare, cu atât mai mult că *r* la formele verbului *volo* sunt încă mai lesne de explicat decât la acele ale lui *habeo*[10]. […]. Este adevărat că la praesens indicativ *r* este la *volo* sporadic […]. Dar nouă nici nu ne trebuie praesens indicativ. La imperfectul dacoromânesc […] *vream* etc. este *r* de ajuns" (*ibidem*).

4. În legătură cu istoricul chestiunii se impune precizarea că, încă din 1894, Philippide presupunea că „auxiliarul *aš*, *aĭ*, *ar*, *am*, *atsĭ*, *ar*, a cărui origină a dat atât de mult de lucru gramaticilor, fără ca să devină clară, cu toate acestea, [...] trebuie să fi derivând din imperfectul verbului *voĭŭ*" (Philippide 1894: 69). El mărturisea însă studenţilor săi, la cursul de *Istoria formelor româneşti*, şi faptul că: „În *Principii*, p. 69–70, spuneam că «nu se poate pricepe cum prin alunecarea sunetului ar fi putut ieşi din *volebam*, *aş*, *ai*, *ar*». Şi pentru aceea propuneam pe *volam* (prezent conjunctiv)[11]. Dificultatea explicării formelor *aş*, *ai*, *ar* etc. < *volebam* există însă numai câtă vreme ai în vedere forma dacoromână singură. Îndată ce compari forma dacoromână cu cea istriană, recunoscută ca provenind din *volebam* încă de Ascoli, *Studi critici*, anul 1861 (la Hasdeu, *Etymologicum Magnum Romaniae*, 1947), se vede cât de acolo că din *(v)ream*, *(v)reaĭ*, *(v)rea*, *(v)ream*, *(v)reaţĭ*, *(v)reaŭ* a ieşit forma istriană prin căderea lui *v*, iar din forma istriană a ieşit forma dacoromână prin metateză […]. Acestea [originea auxiliarului de condiţional-optativ românesc din *imperfectul* verbului *volo*: *vream, vreai, vrea* etc., prin căderea lui *v* iniţial şi identitatea auxiliarului istroromân cu *aş, ai, ar* etc. dacoromân, n.n.] le spuneam în 1896, prin aprilie. La sfârşitul anului 1896 a apărut al III-lea Anuar (*Jahresbericht*) al lui Weigand [articolul *Die Bildung des Imperfecti Futuri – Konditionalis, Optativi – im Rumänischen*, n.n.], unde s-au publicat date asupra dialectului bănăţean[12]. În Banat există trei forme pentru optativ: 1) cea cu *aş*, *ai*, *ar* etc. ca în restul dialectelor dacoromâne; 2) cea veche românească cu *vrea* (imperfectul de la *volo*): *vręš*, *vręĭ*, *vrę*, *vręm*, *vręţ*, *vrę* şi *vręri*; 3) cea istriană: *ręš*, *ręĭ*, *ar*, *ręm*, *ręţ*, *ar* şi *ręš*, *ręĭ*, *rę*, *ręm*, *ręţ*, *rę* […]. Mai înainte de Weigand, Enea Hodoş, în *Poezii poporale din Banat*, Caransebeş, 1892, p. 9, spusese: «Optativul prezent se conjugă, în comunele Văradia şi Pătaş, în modul următor: *io reaş veńi*, *tu reai veńi*, *iel ar veńi*, *noi ream veńi*, *voi reaţ veńi*, *iei ar veńi*…». Prin această comparaţie a formelor bănăţene – continuă Philippide – identitatea *vreaş = reaş = aş*

[10] Vezi explicarea lui *r* din *habeo* în Philippide 1894: 69.

[11] În Philippide 1894: 70, sunt indicate formele: *volam* (atestat la Plaut, Lucilius şi în inscripţii), apoi neastestatele **volas*, **vola(t)*, **volamus*, **volatis*, **volant* (după Ernst Gamilscheg). Cf. şi Philippide 1928: 204.

[12] Philippide (1928: 204) insistă asupra faptului că „Weigand […] a susţinut cel dintâi prin publicitate acest lucru".

BDD-A26934 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 08:58:51 UTC)

este evidentă. În consecinţă, Weigand, într-un studiu asupra optativului românesc, publicat în acelaşi Anuar [din 1896], p. 139, ajunge la aceeaşi concluzie ca şi mine şi, lucru curios, chiar pe *-ş* din *aş* îl explică aşa după cum îl explicasem eu deja în *Principii* [1894] > *vrea* + *sic* [în *Originea românilor*, II, p. 204, mai bine: *aş* < *volebam sic*], fără să mă pomenească, din cauză, firește, că n-a citit cartea mea, măcar că a avut-o" (Philippide 2011: 527–528). În *Principii*, Philippide explica pe *-ş* din rom. *vreaş*, respectiv *aş*, prin uzul latinilor de a folosi adv. *sic* pentru a atrage atenţia asupra celor ce urmează: „Pentru ce nu s-a pus *sic* la toate persoanele nu este ceva de mirare; numai când vorbim despre propria noastră voinţă avem obiceiul să o lămurim" (Philippide 1894: 70)[13].

Se poate concede, în această situaţie, că cei doi lingvişti vor fi gândit, în acelaşi timp, independent, respectiva soluţie etimologică. De altfel, unii lingvişti români vorbesc chiar despre „teoria Weigand – Philippide".

Coroborând datele oferite de Philippide în diferite locuri[14], obţinem tabelul cu formele condiţional-optativului din dacoromână şi din istroromână. Aceasta ar fi evoluţia formelor, de la *volebam* + *sic* > *vreaş* > *reaş* > *aş*. Unele forme au suferit metateza unor sunete (*ręš – erš*, *ręĭ – er*):

Tabelul 5

	Dacoromână	Istroromână
pers. 1 sg.	*(v)rĕáş* (<*volebam* + *sic*) > *aş* (v. rom. *aşu*)	*ręš*, *raş*, *rę*, *erš*, *ęş*
pers. 2 sg.	*(v)rĕáĭ* >*ai* (v. rom. *arĭ*)	*ręĭ*, *raĭ*, *reĭ*, *er*
pers. 3 sg.	*(v)rĕá* >*ar* (v. rom. *are*, *ară*)	*rę*, *er*, *ăr*
pers. 1 pl.	*(v)reám* >*am*	*ręn*, *ren*, *ăren*
pers. 2 pl.	*(v)ręáţi* >*aţi*	*ręţ*, *aţ*
pers. 3 pl.	*(v)rĕáŭ* >*ar (*v. rom. *are*, *ară)*	*rę*, *ręr*

5. În favoarea originii auxiliarului condiţional-optativului românesc din imperfectul verbului **volēre*, A. Philippide aduce şi argumente extrase din uzul limbii române vechi. Pentru el, perifraza *vream cânta*, de pildă, arăta desluşit modul de formare a condiţionalului actual *aş*, *ai*, *ar* etc. *cânta* „ca şi cum limba ar fi voit să repete vechea procedare" (Philippide 1894: 69).

În DLR 2005 şi în studiul amintit, noi am extins analiza contextelor vechi şi regionale, identificând şi alte perifraze verbale şi valorificând, firește, şi contribuţiile aduse de Moses Gaster, Ov. Densusianu, G. Ivănescu, V.P. Titova, V. Arvinte, C. Frâncu şi alţii. Am cercetat, de asemenea, semantismul timpurilor şi modurilor verbale aflate în discuţie (imperfectul, viitorul indicativ, condiţional-optativul etc.), ca şi relaţiile dintre acestea, pentru ca din complexitatea situaţiilor să poată fi extrasă cea mai veridică soluţie etimologică.

[13] Aceeaşi explicaţie şi în Philippide 1928: 204.

[14] Datele sintetizate de Philippide în tabele la cursurile universitare apar şi în Philippide 1928: 201–202.

BDD-A26934 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 08:58:51 UTC)

Aici, oferim doar un exemplu: forma perifrastică formată din imperfectul lui *vrea* + infinitivul verbului de conjugat[15], interpretată de Philippide ca fiind echivalentă cu prezentul condiționalului (vezi Philippide 1888: 106), nu cu perfectul acestuia. În realitate, perifraza respectivă are valoarea condițional-optativului perfect (vezi DLR 2005, s.v. *vrea*, D II 2), cum au precizat Ov. Densusianu, Al. Rosetti şi alții.

Că să nu vrea fi Domnul între noi..., când scula-se-vrea oamenii spre noi, amu vii înghiți-ne-vrea. CORESI, PS. SL.–ROM. 535. *Acesta multă b*[ă]*rbăție arătă cât de vrea fi ş-altă lume alăturea, destoinic ar fi fost a o ținea şi a o derepta.* MOXA, 130. *Să vrea avea grabă, nu țăsa aşa de iute.* STERESCU, N. 1045. *Voi n-aț ascultat ce-am spus, că d'e nu vea răspund'e noaptea, să nu vea întâmpla n'ici un ręu.* DENSUSIANU, Ț.H. 104. Precizăm că *vrea* + infinitivul scurt al verbului de conjugat se utilizează, în Crişana şi Maramureş, cu valoare de condițional prezent (v. DLR 2005, s.v.)[16], iar câteva citate vechi sunt susceptibile de aceeaşi interpretare (condițional prezent;vezi şi Zamfir 2007: 324–325).

Întrebând pe cineva de ce pune zăpadă pe o grămăjoară de gunoi aprins, mi-a răspuns: Pentru că să vrea arde. T. PAPAHAGI, M. LXIX[17]. *Doară dereage-se-vrea cararile mele se fereascâ dereptațile tale!* PSALT. SCH. 392 (Ps. CXVIII, 5). = *O, de-aş fi statornic în căile mele ca să pot să păzesc pravilele tale!* B 1938 (Ps. 119, 5).

Principalul contraargument invocat în lucrările care resping ipoteza lui A. Philippide se bazează tocmai pe valoarea acestei perifraze verbale, *vrea* (imperfect) + infinitivul scurt. Citățm din recenta monografie a Danei-Mihaela Zamfir: „Considerăm că nu poate fi acceptată părerea că între *aş fi* şi *vrea fi* ar fi existat, în dacoromâna veche, o identitate funcțională (ambele ar fi avut valoarea de condițional prezent), părere care se află la baza aşa-numitei «teorii *volēre*» (teoria care explică paradigma *aş*, *ai* etc. ca reflex al paradigmei perfectului lui *volēre* şi ca dublet al paradigmei *vrea*, *vreai* etc. mai apropiată fonetic de paradigma originară)" (Zamfir 2007: 321)[18]. Însă G. Ivănescu, în *Istoria limbii române*, a demonstrat că forma romanică occidentală compusă din imperfectul lui *avoir*, *avere* etc. + infinitivul verbului de conjugat se explică tot prin uzul limbii latine populare (diferit de cel al latinei clasice): „imperfectul conjunctivului latin [arhaic] nu avea în frazele condiționale valoarea de ireal prezent, ci de ireal trecut… Această întrebuințare a imperfectului conjunctivului se întâlneşte şi în textele latineşti populare din secolul al V-lea [p.Hr.]" (Ivănescu 1980: 158). Autorul insistă asupra faptului că şi „sensul inițial al formei romanice occidentale, care are funcția de ireal prezent, a fost cel de ireal trecut. Acest sens «aş fi cântat» a trebuit să-l aibă la origine şi irealul prezent românesc [format cu *volēre*, n.n.]. Sensul trecut se explică, în ambele cazuri, prin faptul că verbul

[15] Perifrazele vechi de tipul *vream* sau *am vrut* + infinitivul fuseseră semnalate şi comentate mai înainte de T. Cipariu (1987: 88, 253, 1992: 204–205, 301–302, 371).

[16] G. Ivănescu (1980: 349) consideră că româna primitivă a refăcut, în Crişana şi în Maramureş, condițional prezent şi trecut, cu ajutorul formei *vrea*, în loc de *aş*.

[17] G. Ivănescu (1980: 349) crede că respectiva construcție este „greşit întrebuințată".

[18] O interpretare inedită, cu unele sugestii demne de reținut, apare la Titova 1959: 566.

BDD-A26934 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 08:58:51 UTC)

auxiliar era la imperfectul indicativ. Se ştie că şi azi româna exprimă prin imperfectul indicativului acţiunea ireală [ca şi condiţional-optativul, n.n.]" (Ivănescu 1980: 159).

6. De ce româna nu formează viitorul şi condiţionalul cu *habēre*, precum limbile romanice accidentale, ci cu *volēre*? La această întrebare au încercat un răspuns numeroşi lingvişti, între care şi Philippide.

Având în vedere faptul că în limbile sârbă, bulgară, neogreacă şi în dialectul albanez tosc (apud Philippide 1928: 601–602, Ivănescu 1980: 155) se întâlnesc şi forme de viitor şi condiţional compuse cu **volēre*, Fr. Miklosich şi W. Meyer-Lübke au presupus că viitorul şi condiţionalul românesc vor fi fost împrumutate din vreo limbă balcanică sau că vor fi suferit influenţa unui substrat balcanic. Ov. Densusianu (1997: 568–569) neagă orice influenţă a substratului iliric sau trac, atribuind limbii greceşti bizantine crearea formelor româneşti cu *volēre* (după *θέλω* + infinitiv). În acord cu Densusianu, de astă dată, G. Ivănescu, consideră că formarea viitorului şi a condiţionalului românesc cu *volēre* „trebuie să fie de origine grecească" (Ivănescu 1980: 159).

De altă părere era Philippide. Constatând diversitatea modurilor de formare a viitorului şi a condiţionalului în limbile balcanice amintite, ca şi prezenţa unor forme de viitor cu *volēre* în dialectele italiene de sud, în suprasilvana veche (Elveţia) şi în francoprovensală[19], Philippide leagă originea viitorului şi condiţionalului astfel format de „firea însăşi" a limbilor respective (vezi Philippide ms.: 110 şi Philippide 1928: 601–606). El nu contestă că va fi existat aici şi „o afinitate în baza psihologică, din care a decurs o predilecţie pentru *velle* [= **volēre*] la formarea viitorului şi optativului ori condiţionalului", dar înclină spre ipoteza că „limbile au procedat la realizarea acestor forme verbale, fiecare după geniul ei propriu: la viitor, una a zis *volo cantare* [româna, sârba, bulgara], alta *vult cantem* [neogreaca]; la optativ-condiţional, una a zis *volebam cantare* [româna şi neogreaca], alta, *vult cantabam* [numai neogreaca], alta n-a format optativ-condiţionalul defel [sârba şi bulgara]". Şi Philippide continuă: „Cum a putut imita limba română pe cea bulgară, unde nici nu există optativ ori condiţional? Ori, cum a putut să imiteze ea limba greacă, unde stăpânesc tipurile *vult cantem* şi *vult cantabam*?" (Philippide 1928: 603). Şi conchide că „mai degrabă decât cu o afinitate balcanică […] avem de a face [în acest caz] cu o afinitate omenească" (Philippide 1928: 606).

Teza Philippide (– Weigand) a fost acceptată de W. Meyer-Lübke, Fr. Miklosich[20], G.I. Ascoli, Sextil Puşcariu, Sever Pop, Leca Morariu, A. Scriban, Iorgu Iordan, G. Ivănescu, Alf Lombard (ezitant), V. Arvinte, C. Frâncu şi alţii[21], astfel încât se pare că ipoteza originii lui *aş* din *volebam* este mai larg şi mai

[19] H. Mihăescu a descoperit în latina populară din Peninsula Balcanică şi perifraze de tipul *velit* sau *voluerit* + infinitivul, cu sens de viitor. Vezi Ivănescu 1980: 155.

[20] Iniţial, atât Meyer-Lübke, cât şi Miklosich susţinuseră teoria formării viitorului şi condiţionalului cu *habēre*.

[21] Pentru bibliografie, vezi şi Titova 1959: 563 şi Bugeanu 1970: 549.

BDD-A26934 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 08:58:51 UTC)

temeinic argumentată decât ipoteza formării cu *habēre*, susținută astăzi cu precădere de lingviștii bucureșteni[22].

BIBLIOGRAFIE

Bugeanu 1970 = Dan Bugeanu, *Formarea condiționalului în limba română*, în „Studii şi cercetări lingvistice", XXI, p. 543–563.

CADE = I.-Aurel Candrea, Gh. Adamescu, *Dicționarul enciclopedic ilustrat*, Partea I. *Dicționarul limbii române din trecut şi de astăzi* de I.-Aurel Candrea, Partea II. *Dicționarul istoric şi geografic universal* de Gh. Adamescu, Bucureşti, Editura Cartea Românească, [1926–1931].

Cipariu 1987 = Timotei Cipariu, *Opere*, vol. I, ediție îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil, Bucureşti, Editura Academiei.

Cipariu 1992 = Timotei Cipariu, *Opere*, vol. II, ediție îngrijită de Carmen-Gabriela Pamfil, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Densusianu 1997 = Ov. Densusianu, *Histoire de la langue roumaine*, ediție îngrijită de V. Rusu, [vol. II], Bucureşti, Editura Grai şi Suflet – Cultura Națională.

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei, 1975.

DLR 2005 = *Dicționarul limbii române* (DLR), tomul XIII, partea a 3-a, litera V, Bucureşti, Editura Academiei Române.

DLR 2006 = *Dicționarul limbii române* (DLR), tomul I, partea a 3-a, litera D, Bucureşti, Editura Academiei Române.

Frâncu 1984 = C. Frâncu, *Geneza şi evoluția tipurilor verbale supracompuse în limba română*, în „Anuar de lingvistică şi istorie literară", tomul XXIX, 1983–1984, p. 23–62.

Grevisse 1980 = Maurice Grevisse, *Le bon usage*, Paris, Duculot.

Ivănescu 1980 = G. Ivănescu, *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea.

MDA = *Micul dicționar academic*, vol. I–IV, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001–2003.

Philippide 1888 = Alexandru Philippide, *Introducere în istoria limbei şi literaturei române*, Iaşi, Şaraga.

Philippide 1894 = Alexandru Philippide, *Principii de istoria limbii*, Iaşi, Tipografia Națională; şi în *Opere alese. Teoria limbii*, editate de G. Ivănescu şi Carmen-Gabriela Pamfil, cu un studiu introductiv şi comentarii de G. Ivănescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1984.

Philippide 1928 = Alexandru Philippide, *Originea românilor*, vol. II, Iaşi, Editura Viața Românească.

Philippide 2011= Alexandru Philippide, *Istoria limbii române*, ediție critică de G. Ivănescu, Carmen-Gabriela Pamfil şi Luminița Botoşineanu, Iaşi, Editura Polirom.

Philippide ms. = Alexandru Philippide, *Istoria formelor româneşti* [ms. autograf, aflat la Biblioteca Filialei Iaşi a Academiei Române].

Titova 1959 = V.P. Titova, *O problemă litigioasă a morfologiei istorice româneşti (Originea condiționalului)*, în „Studii şi cercetări lingvistice", X, p. 560–571.

Zamfir 2007 = Dana-Mihaela Zamfir, *Morfologia verbului în dacoromâna veche (secolele al XVI-lea – al XVII-lea)*, vol. II, Bucureşti, Editura Academiei Române.

[22] Între susținătorii teoriei formării condiționalului românesc cu *habēre* se numără: Fr. Diez, T. Cipariu, A. de Cihac, B. P. Hasdeu, H. Tiktin, Al. Rosetti, Dana-Mihaela Zamfir. Nu s-a ajuns încă la un consens în privința formei care ar sta la baza condiționalului cu *habēre*; unii indică prezentul sau mai-mult-ca-perfectul indicativului, alții perfectul, imperfectul sau mai-mult-ca-perfectul conjunctivului. O poziție indecisă au avut Ov. Densusianu şi Ion Gheție. Demersul cercetătoarei V.P. Titova (în sensul teoriei lui Tiktin) conține sugestii interesante, dar şi ambiguități în evaluarea semantică a unor forme şi perifraze verbale. Ipoteza lui Dan Bugeanu este neconvingătoare, căci se bazează pe interpretarea eronată a unor fapte de limbă (vezi şi Ivănescu 1980: 159, nota).

BDD-A26934 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 08:58:51 UTC)

Sigle[23]

ANTIM, O. = Antim Ivireanul, *Opere*, ediție critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel, Bucureşti, Editura Minerva, 1972.

B (1938) = *Biblia, adică dumnezeiasca scriptură a Vechiului şi a Noului Testament*, tradusă după textele originale ebraice şi greceşti de preoții profesori Vasile Radu şi Gala Galaction, Bucureşti, Fundația Regală pentru Literatură şi Artă, 1938.

BIBLIA (1688) = *Biblia, adecă dumnezeiasca scriptură ale cei vechi şi ale cei noao leage toate*, care s-au tălmăcit dupre limba elinească, spre înțeleagerea limbii rumâneşti... Tipăritu-s-au... în Scaunul Mitropoliei Bucureştilor..., la anul 1688.

BUDAI-DELEANU, Ț. = I. Budai-Deleanu, *Țiganiada*, ediție îngrijită de J. Byck, studiu introductiv de Ion Oană, [Bucureşti], Editura de Stat pentru Literatrură şi Artă, [1953].

C. CANTACUZINO, CM = Constantin Cantacuzino, în *Cronicari munteni*, I, ediție îngrijită de Mihail Gregorian, studiu introductiv de Eugen Stănescu, Bucureşti, Editura pentru Literatură, 1961.

COD. VOR[2] = *Codicele voronețean*, ediție critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mariana Costinescu, Bucureşti, Editura Minerva, 1981.

CORESI, EV. = Diaconul Coresi, *Carte cu învățătură* (1581), publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, vol. I, Bucureşti, Atelierele Grafice Socec et Comp., 1914.

CORESI, PS.SL.–ROM. = Coresi, *Psaltirea slavo–română (1577) în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 şi din 1589*, text stabilit, introducere şi indice de Stela Toma, [Bucureşti], Editura Academiei, 1976.

DENSUSIANU, Ț.H. = Ovid Densusianu, *Graiul din Țara Hațegului*, Bucureşti, Socec & Co., 1915.

FN = Emil Vârtosu, *Foletul novel.* Calendarul lui Constantin-Vodă Brâncoveanu, 1693–1704, Bucureşti, 1942.

M. COSTIN, O. = Miron Costin, *Opere*, ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice şi glosar de P.P. Panaitescu, [Bucureşti], Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1958.

MOXA = *Cronica lui Mihail Moxa*, în *Cuvente den bătrâni*, I, Bucureşti, 1878, p. 337 şi urm.

PSALT. SCH. = *Psaltirea scheiană* (1482), publicată de prof. I. Bianu, Bucureşti, Carol Göbl, 1889.

STERESCU, N. = St. Sterescu, *Nărojii* (*Poveste populară din Gorj, cu note lingvistice*), în „Convorbiri literare", XLVI, 1912, p. 1044–1055 şi 1164–1168.

T. PAPAHAGI, M. = Tache Papahagi, *Graiul şi folclorul Maramureşului*, Bucureşti, Editura Cultura Națională, 1925.

VARLAAM, C. = Varlaam, mitropolitul Moldovei, *Cazania (1643)*, ediție de J. Byck, Bucureşti, Editura Fundațiilor, 1943.

ALEXANDRU PHILIPPIDE'S PERSPECTIVE ON THE ROMANIAN CONDITIONAL'S ORIGIN

ABSTRACT

With the purpose of explaining the origin of the Romanian's conditional auxiliary verb, Alexandru Philippide has formulated (at the same time with Weigand, but independently) the so called *volēre* theory: lat. *volebam + sic > (v)reaş > aş*, *volebas > (v)reai > ai*, *volebat > (v)rea > ar* etc. This way we can identify the same development of the Romanic analytical verbal constructions for the future and for the conditional, yet with different auxiliary verbs: *habēre* in the West and *volēre* in the East.

Keywords: *Romanian's conditional auxiliary verb*, *Alexandru Philippide*, *volēre*

[23] Vezi DLR 2006.

BDD-A26934 © 2016 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.25 (2026-11-08 08:58:51 UTC)